

УДК 658:338.43

Соломчук Л. М.,

ст. викладач кафедри обліку і аудиту,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

АГРОПРОМИСЛОВА ІНТЕГРАЦІЯ – ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

У статті обґрунтовується необхідність структурної перебудови підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Розглянуто принципи, на яких базується вертикальна агропромислова інтеграція. Процес агропромислової інтеграції дозволить підвищити рівень ефективності виробництва. Вплив інтеграції на конкурентоспроможність м'ясної продукції на ринку.

Ключові слова: м'ясопродуктовий підкомплекс, горизонтальна інтеграція, вертикальна інтеграція, агропромислова інтеграція, ефективність, підприємство, конкурентоспроможність.

АГРОПРОМЫШЛЕННАЯ ИНТЕГРАЦИЯ - КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МЯСОПРОДУКТОВОГО ПОДКОМПЛЕКСА

Соломчук Л. Н.

В статье обосновывается необходимость структурной перестройки предприятий мясопродуктового подкомплекса. Рассмотрены принципы, на которых базируется вертикальная агропромышленная интеграция. Процесс агропромышленной интеграции позволит повысить уровень эффективности производства. Влияние интеграции на конкурентоспособность мясной продукции на рынке.

Ключевые слова: мясопродуктовый подкомплекс, горизонтальная интеграция, вертикальная интеграция, агропромышленная интеграция, эффективность, предприятие, конкурентоспособность.

AGROINDUSTRIAL INTEGRATION AS A FACTOR OF EFFICIENCY OF THE ENTERPRISES OF MEAT SUB COMPLEX

Solomchuk L.

In the article the necessity of restructuring of the enterprises of meat sub complex is distinguished. The restructuring is based on the principles of vertical agro integration. The efficiency of enterprises of the sub meat complex is possible through organic fusion of agricultural and industrial production, which is scientifically grounded and practically proved that. The basis of this merger is combining of technological stages of breeding, feeding, processing, production and sales. Combining of different stages of the production process leads to the emergence of new powerful and effective integrated associations. Creating of integrated structures leads to increase of concentration of capital in absolutely all sectors of the economy and particular in meat sub complex. After analysis of enterprises of the meat sub complex the

author developed classification of the organizational and production factors- indicators that influence the performance and improvement most. The attention is focused on transportation and procurement costs, on the savings in payroll for collectors of raw materials, on saving in introduction of shipment of pigs from their own pig farms with a daily hunger exposure of animals, on savings in introduction of rational usage of technical waste for the production of the meat feed.

Keywords: *meat sub complex, horizontal integration, vertical integration, agroindustrial integration, efficiency, enterprise, competitiveness.*

Постановка проблеми. М'ясопереробна промисловість являється однією із стратегічних галузей народного господарства, основною метою якої є забезпечення населення необхідною кількістю м'ясопродуктів відповідної якості. Рівень розвитку м'ясопереробних підприємств є показником, що характеризує рівень життєзабезпеченості населення та являється важливою складовою продовольчої безпеки. За останні десятиріччя, в процесі економічних реформ, які відбулись у даній галузі, спостерігається скорочення обсягів виробництва, зниження рентабельності, скорочення інвестицій та імпорту сировини в м'ясопереробну промисловість, недостатній облік кон'юнктури ринку, недосконалість механізмів планування та прогнозування тощо, все це у сумарному вираженні призвело до зменшення споживання м'яса та м'ясопродуктів серед населення України.

Інтенсифікація економічних процесів, як всередині держави так і самого підприємства, активізація інноваційних процесів, стрімкі темпи науково-технічного процесу, зростання міжнародної конкуренції вимагають від виробників адаптації організаційно-економічного механізму їх діяльності до нових умов господарювання та забезпечення конкурентоспроможності підприємства. На сучасному етапі структурної перебудови агропромислового комплексу все зростаючого значення набуває розвиток інтеграції.

Науково обґрунтовано та практично доведено, що підвищення ефективності діяльності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу можливе за рахунок органічного злиття сільськогосподарського та промислового виробництва в основі якого лежить об'єднання технологічних стадій з вирощування, відгодівлі, переробки, виробництва та реалізації продукції, а це призводить до виникнення потужних та ефективних інтеграційних зв'язків між підприємствами та створення нових інтеграційних об'єднань. Все це, в свою чергу, призводить до нарощення концентрації капіталу абсолютно у всіх галузях економіки та м'ясопродуктовому підкомплексі зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основних проблем об'єднання агропромислового та промислового виробництва, утворення, функціонування інтегрованих структур різних типів в різних галузях промисловості, присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених Р. Алібера, В.Я. Амбросова [1], В. Андрійчука [2], Е. Грехема, О.І. Драган [4; 5], В.Я. Месель-Веселяка [6], П.Т. Саблука [7], Н.С. Скопенко [8] та інших. При всьому різноманітті вивчення інтеграційних процесів в АПК, залишаються недостатньо вивченими та дискусійними питання формування інтегрованих об'єднань саме в м'ясопродуктовому підкомплексі, визначення ефективності їх функціонування в цій галузі та наслідки їх господарювання як для держави так і для національної економіки в цілому.

Метою статті є визначення особливостей формування та функціонування процесу інтеграції в м'ясопродуктовому підкомплексі, як фактору підвищення ефективності функціонування підприємств.

Основні результати дослідження. Для підвищення ефективності діяльності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, а для багатьох їх виходу з кризи минулих десятиліть, покращення якості продукції та скорочення витрат, підприємства прагнуть об'єднуватись у групи за галузевим, територіальним або іншим принципом.

Інтеграція, в процесі якої відбувається об'єднання промисловості та сільського господарства, називається агропромисловою. Інтегровані об'єднання – це сукупність підприємств, які мають спільну мету господарювання. Разом з тим, кожне підприємство в інтеграційній структурі являється цілісним комплексом і може самостійно виконувати певні технологічні стадії у виробничому ланцюжку.

Взаємодія зерновиробничих та м'ясопереробних підприємств України будується, як правило, на принципах вертикальної агропромислової інтеграції. Цей процес спрямовано на створення сприятливих умов для безперервного забезпечення виробництва м'ясною сировиною, та як наслідок, населення високоякісними та поживними продуктами харчування саме із власної сировини.

Економічна сутність інтеграції полягає в синергетичному ефекті, коли об'єднання компаній дає більш високі фінансово-економічні результати, ніж окремо діючі. Необхідність об'єднання м'ясопереробних підприємств, з підприємствами, які займаються вирощуванням скота, як основної сировини для виробництва м'ясної продукції та кормів для нього, пов'язана зі специфікою виробництва м'яса та м'ясопродуктів, що полягає у залежності їх обсягів від якості та кількості вирощених кормів та безпосередньо скота (свиней, ВРХ тощо).

Для функціонування підприємств м'ясопродуктового підкомплексу характерні негативні риси, серед яких основними є:

- відсутність стійких та взаємовигідних господарських зв'язків між суб'єктами в даній галузі промисловості;
- зниження ефективності виробництва м'яса та м'ясопродуктів;
- погіршення якості продукції;
- погіршення стану матеріально-технічної бази;
- низька ресурсозабезпеченість;
- недостатність фінансових ресурсів для відновлення виробництва продукції галузі з метою задоволення потреб споживачів;
- байдуже ставлення та незацікавленість регіональних органів влади у відновленні та покращенні діяльності всіх сфер підкомплексу;
- відсутність механізму ціноутворення;
- низький рівень конкурентоздатності ринку збуту;
- значне податкове навантаження.

Відповідно, досліджуючи стан ринку м'яса та м'ясопродуктів, існує потреба негайного здійснення заходів щодо реалізації нової організаційно-економічної структури, якісними характеристиками якої повинні стати: утворення нових об'єднань підприємств з метою забезпечення безперервного процесу виробництва від постачання сировини до реалізації готової продукції, повне завантаження виробничих потужностей, задоволення попиту м'ясом

та м'ясопродуктами, залучення фінансових ресурсів, розвиток механізму адміністративного, правового та економічного регулювання.

Тому в м'ясопродуктовому підкомплексі вкрай необхідна розробка і впровадження у виробництво ефективних форм агропромислової інтеграції м'ясопереробних підприємств із підприємствами сфери вирощування кормів, відгодівлі скота, торгівлі і фінансово-кредитними установами, на основі взаємовигідного механізму економічних взаємовідносин.

На сьогодні основними напрямками інтеграційних процесів в м'ясній промисловості є горизонтальні та вертикальні формування.

Горизонтальна інтеграція — це якісно нова форма внутрішньогалузевого кооперування здебільшого однотипних підприємств і виробництв, яка забезпечує поглиблення спеціалізації окремих ланок єдиного технологічного ланцюга, або територіально інтегрованих процесів з метою збільшення і поліпшення якості продукції, зміцнення та стабілізації економічного становища, підвищення ефективності виробництва. В Україні широко відома практика кооперування виробників кормів з тваринницькими комплексами і фермами, дослідних установ, племзаводів, племрепродукторів з товарними господарствами тощо. Кооперування господарств значною мірою знижує виробничі витрати і є однією з найбільш сприятливих форм для виробництва конкурентоспроможної продукції.

Вертикальна інтеграція — зумовлює створення якісно нових специфічних міжгалузевих виробничих підприємств різних сфер АПК, їх об'єднання з підприємствами із первинної переробки сировини, подальшого виготовлення готових виробів м'ясної промисловості збутовими і торговельними партнерами [3].

Основними організаційно-господарськими формами повної вертикальної інтеграції, в яких відбувається технологічне, економічне і організаційне злиття промисловості та сільського господарства, є агропромислові підприємства або об'єднання діяльність яких передбачає високий ступінь централізації управлінських функцій та єдине керівництво сільськогосподарськими, переробними і обслуговуючими підрозділами. При організації вертикальної інтеграції впроваджуються нові виробничі відносини щодо рівномірного розподілу прибутків і певною мірою скорочення монополії переробних промислових, збутових підприємств та збереження права власності товаровиробника на кінцеву продукцію. Функції всіх ланок такого агропромислового ланцюга спрямовані на задоволення потреб споживача.

Підприємства м'ясної промисловості, у складі вертикально-інтегрованої структури, матимуть низку переваг до основних з яких можна віднести: економію трансакційних витрат; зниження собівартості продукції; оптимізацію інформаційного обміну між суб'єктами; запобігання дефіциту та підвищення якості сировини; підтримка оптимального розміру запасів; ефективно і повне використання ресурсів; безвідходне виробництво; посилення позиції на ринку; контроль над структурними одиницями.

Слід зазначити, що побудова вертикально-інтегрованої структури вимагає значних довгострокових інвестиційних вкладень, що може обмежити мобільність ресурсів на тривалий термін та поставити під загрозу фінансовий стан інтегрованого об'єднання у випадку скорочення попиту на його продукцію. Прикладом ефективною вертикальної структури в м'ясній промисловості є ПАТ «Миронівський хлібопродукт», агрохолдинг «Авангард», ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат».

Основним критерієм ефективності тієї чи іншої форми агропромислової інтеграції, є здатність підтримувати та розвивати виробничо-економічні зв'язки, які в свою чергу свідчать про рівень зближення інтересів партнерів і результати функціонування інтегрованого формування. Тобто по суті виробничо-економічні зв'язки характеризують рівень взаємовигідного співробітництва, а відповідна форма інтеграції їх закріплює та регламентує.

Аналізуючи економічне становище підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, можна зробити висновок про те, що воно багато в чому є наслідком існуючих міжгалузевих зв'язків, а значить недостатнього рівня розвитку агропромислової інтеграції. Так, існують економічні відносини, які можуть раціонально функціонувати тільки у налагодженій системі (робота підприємств на договірній основі); інші служать перехідною моделлю для створення більш складних інтегрованих формувань (створення координуючих асоціацій, передача контрольного пакета акцій підприємств); наступні, внаслідок своєї замкнутості і несамостійності господарюючих суб'єктів, не можуть отримати широкого розповсюдження (створення єдиних підприємств).

З метою підвищення ефективності підприємств м'ясопереробного підкомплексу на основі розвитку виробничо-економічних зв'язків, необхідний пошук нових варіантів інтеграції та кооперації, а також зближення інтересів учасників виробництва шляхом вироблення відповідного економічного механізму.

Провівши аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду інтеграції на думку автора однією з найефективніших форм інтеграції у м'ясопродуктовому підкомплексі АПК, може бути створення вертикально інтегрованих корпорацій, як найбільш структурованих, економічно ефективних, з чітким контролем та управлінням. Створення корпорації - це перспективний вибір, в якому закладені вельми ефективні можливості для підйому як сільського господарства так м'ясопереробного підкомплексу. Метою створення в м'ясопродуктовому підкомплексі саме корпорації є створення нового, ефективно працюючого власника, здатного зосередити в своїх руках всю систему зовнішніх і внутрішніх економічних зв'язків, здійснювати контроль над всім вертикальним ланцюжком виробництва і руху продовольства.

Об'єктивні умови території корпорації – це наявність значних і відносно сприятливих земельних і агрокліматичних ресурсів, навички і традиції сільського населення, створені виробничі засоби та інфраструктура в сільському господарстві і переробних галузях. За умови ефективного економічно грамотного управління це дозволить підвищити рівень рентабельності сільського господарства регіону, збільшити наповнюваність бюджетів усіх рівнів, забезпечити фінансування інвестиційних і соціальних програм і підвищити в цілому рівень життя населення у відповідній області.

Аналізуючи діяльність підприємств м'ясопродуктового підкомплексу автором було розроблено класифікацію організаційно-виробничих факторів-індикаторів, які найбільше впливають на підвищення ефективності діяльності корпоративних формувань в сучасних умовах розвитку та існування:

1. Зменшення радіусу доставки свиней і як наслідок економія транспортних витрат.
2. Повне використання вантажопідйомної здатності автомобіля.
3. Заготівля та перевезення сільгоспсировини без участі експедитора-заготівельника, як наслідок економія на фонді оплати праці.

4. Відвантаження свиней чітко за графіком, що надає можливість здійснювати постачання свиней з добовою голодною витримкою. Внаслідок цього маємо економію кормів, транспортних витрат при постачанні свиней на м'ясопереробне підприємство, транспортних витрат на вивезення вмісту шлунково-кишкового тракту на поля як добриво, робочої сили, енергоносіїв, можливість запровадження передових технологій, засобів механізації та автоматизації, підвищити продуктивність праці забійного цеху.

5. Повний збір нехарчових відходів (7-9% до м'яса в забійній вазі) та виготовлення мокрих кормів для годівлі свиней власного свиногомплексу. Такі корми повноцінні, багаті білком і мікроелементами. При цьому спостерігається пряма економія коштів за переробку всіх м'якотних технічних відходів. Продаж варених кормів власному свиногомплексу здешевлює відгодівлю тварин.

6. Економія коштів, як плати санветутильзаводу за переробку технічних відходів.

7. Економія транспортних витрат на доставку нехарчових відходів на санветутильзаводу. В сучасних умовах, підприємство повинно заплатити санутильзаводу в середньому 700 гривень за 1 тону, на доставку цих відходів існують транспортні витрати – 100-200 гривень, тоді загальні середні витрати на переробку технічних відходів будуть 800-1000 грн за 1 тону в залежності від відстані між м'ясокомбінатом та санветутильзаводом.

8. При наявності власного свиногомплексу існує економія коштів та часу на пошук свиней.

9. Зменшення стресів тварин, що суттєва впливає на якість м'яса.

Автором пропонується методика розрахунку впливу організаційно-технологічних факторів-індикаторів на підвищення ефективності діяльності м'ясопереробних підприємств як структурних одиниць корпорації:

1. Економія на транспортно-заготівельних витратах

$$E_{рд} = \sum q \cdot РД \cdot p - \sum q \cdot РД_c \cdot p_c, \quad (1)$$

де, $E_{рд}$ - економія корпоративної структури за рахунок скорочення радіусу доставки сировини; q – кількість доставленої худоби; $РД$, $РД_c$ – радіус доставки худоби без наявності власного свиногомплексу та з його наявністю; p_c - ціна 1 тонно-кілометра доставки худоби.

2. Економія по фонду заробітної плати на заготівельниках сировини

$$E_{фоп} = (Ч - Ч_c) \cdot \bar{З}, \quad (2)$$

де, $E_{фоп}$ - економія корпоративної структури за рахунок скорочення заготівельників тваринницької сировини; $Ч$, $Ч_c$ - чисельність заготівельників тваринницької сировини без наявності власних свиногомплексів та з їх наявністю відповідно; $\bar{З}$ - середня місячна заробітна плата заготівельників тваринницької сировини.

3. Економія від запровадження системи відвантаження свиней з власного свиногомплексу з добовою голодною витримкою тварин.

$$E = E_{ко} + E_T + E_{шкт}, \quad (3)$$

$$E_{ко} = (q - q_c) \cdot p_{ко}, \quad (4)$$

$$E_T = КО \cdot РД_{ко} \cdot p_{рд}, \quad (5)$$

$$E_{шкт} = ВМ_{шкт} \cdot РД_{шкт} \cdot p_{рдшкт}, \quad (6)$$

де, $E_{КО}$ - економія на кормах при голодній витримці тварин; E_T - економія на транспортних витратах при голодній витримці тварин на доставку кормів; $E_{ШКТ}$ - економія на транспортних витратах при вивозі шлунково-кишкового тракту тварин; $p_{КО}$ - ціна доставки 1 тони кормів для відгодівлі тварин; $КО$ - кількість зекономлених кормових одиниць в натуральному вираженні; $RD_{КО}$ - радіус доставки кормових одиниць для відгодівлі тварин; $p_{РД}$ - вартість 1 тонно-кілометру доставки кормів; $VM_{ШКТ}$ - вміст шлунково-кишкового тракту у фізичних одиницях виміру; $RD_{ШКТ}$ - радіус доставки вмісту шлунково-кишкового тракту на Санветутильзагод; $p_{RD_{ШКТ}}$ - ціна доставки 1 тонно-кілометру вмісту шлунково-кишкового тракту на Санветутильзагод.

4. Економія від впровадження раціонального використання м'якотних технічних відходів для виготовлення м'ясних кормів.

$$E_{MB} = Ц_{MB} + Ц_{MB}^{\Pi}, \tag{7}$$

$$Ц_{MB} = MB \cdot RD_{MB} \cdot p_{MB}, \tag{8}$$

$$Ц_{MB}^{\Pi} = MB \cdot p_{MB}^{\Pi}, \tag{9}$$

де, E_{MB} - економія від раціонального використання м'якотних технічних відходів для виготовлення м'ясних кормів; $Ц_{MB}$, $Ц_{MB}^{\Pi}$ - вартість доставки та переробки технічних відходів відповідно; MB - кількість зібраних м'якотних відходів у фізичному вираженні; p_{MB} , p_{MB}^{Π} - ціна за доставку та відповідно переробку м'якотних відходів; RD_{MB} - радіус доставки м'якотних відходів.

На базі запропонованої методики автором були проведені розрахунки по трьох м'ясокомбінатах. Порівняльна характеристика впливу організаційно-технологічних факторів на підвищення ефективності діяльності досліджуваних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу відображена в табл. 1.

Таблиця 1. Вплив організаційно-технологічних факторів на підвищення ефективності діяльності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, грн.

Фактори впливу (економії)	ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат»	ТОВ «Житомирський м'ясокомбінат»	ТОВ «Літинський м'ясокомбінат»
$E_{РД}$	53 440 200	4 415 040	608 160
$E_{ФОП}$	1 304 640	637 824	82 800
E	14 631 243,2	3 340 965,6	412 580
E_{MB}	1 380 454,8	1 145 651	102 410
<i>Разом</i>	<i>70 756 538</i>	<i>9 539 480,6</i>	<i>1 205 950</i>

Джерело: розраховано автором.

Виходячи з отриманих розрахунків автор вважає, що для підвищення ефективності діяльності підприємств м'ясопродуктового підкомплексу, зростання прибутку та рентабельності, найбільш привабливою формою інтеграції є саме корпорація, що і було доведено нами на реальних даних та підтверджено розрахунками.

Висновок. На базі проведеного дослідження можна зробити висновок, що корпорації швидше реагують на зміни навколишнього середовища, мають змогу залучати більші обсяги інвестиційних ресурсів, зменшувати не тільки виробничі але й транзакційні витрати, максимізують прибуток, забезпечують прискорення інтеграції у світові господарські

процеси, використовують прогресивні принципи корпоративного управління. Таким чином, початкове зростання трансакційних витрат, необхідне для реалізації процесу корпоративної трансформації підприємств, що в результаті призведе до їх значного зниження.

1. Амбросов В. Я. *Механізми ефективного функціонування агроформувань* / В. Я. Амбросов, Т. Г. Мареніч // *Економіка України*. – 2006. - № 6.

2. Андрійчук В. Г. *Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки* / В. Г. Андрійчук // *Економіка АПК*. – 2009. - № 2 (172).

3. Данилів Б. В. *Розвиток вертикальної інтеграції, як напрям підвищення ефективності свинарства* / Б. В. Данилів // *Економіка АПК*. – 2011. - № 1.

4. Драган О. І. *Передумови і необхідність створення галузевого кластеру м'ясної промисловості на рівні регіону* / О. І. Драган // *Збірник наук. праць Черкаського держ. техн. унів. Серія: Економічні науки*. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – Вип. 16.

5. Драган О. І. *Корпоративні об'єднання підприємств у м'ясній промисловості* / О. І. Драган // *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. – 2009. - №2 (6).

6. Месель-Веселяк В. Я. *Концептуальні напрями стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій України на період до 2010 року* / В. Я. Месель-Веселяк. – К.: ІАЕ УААН, 2008.

7. Саблук П. Т. *Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України* / П. Т. Саблук // *Економіка України*. – 2008. - № 12.

8. Скопенко Н. С. *Сучасні тенденції формування та розвитку інтегрованих об'єднань в АПК та харчовій промисловості України* / Н. С. Скопенко, И. В. Левицька // *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. — 2011. — № 37-38.